

СЕМАНТИКА І СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИКМЕТ

Посідаючи своєрідне місце серед жанрів пареміології, прикмети досі не стали предметом спеціального вивчення в достатньому обсязі. Прикмета – невід’ємна ланка національної культури, складник менталітету нації, особливий мікрожанр зі своєю унікальною естетикою, що вимагає багатоаспектного висвітлення. Своєю формою вони збагачують національну мову, і в цьому сенсі теж представляють інтерес для дослідження.

На думку науковців, прикмета – це паремійний жанр фольклору, репрезентований короткими клішованими висловленнями двочленної структури з домінантною прогностичною функцією, які відображають процес спостереження ознак навколишнього світу і виведення з них прогнозу на майбутнє.

Дослідники розглядали різні класифікації народних прикмет, ураховуючи їхні семантичні особливості. Так, М. В. Забилін поділяє прикмети на три тематичні групи:

1) «прикмети та симпатії»: у групі зібрані прикмети, які пов’язані з людиною: *«Не свисти в хаті – до бідності», «На столі сидіти – біду залучати»;*

2) «господарські прикмети», які відображають землеробський календар селянина, де сферою прогнозу є погодні умови, від яких залежить урожайність тих чи тих культур: *«Чорниця дозріла — дозріло й жито», «Травень холодний — рік хлібородний»;*

3) «народні прикмети за сонцем чи хмарами», де сферою спостереження є небесні тіла (місяць, сонце, зірки): *«Захід сонця червоний і не захмарений – буде ясно і вітряно», «Вранці проти сонця туман – дощу не буде» [1].*

Дещо іншу класифікацію пропонує О. Б. Христофорова. Вона виокремлює 5 основних типів народних прикмет залежно від поведінки елементів природного та культурного оточення людини:

1) метеорологічні та інші природні явища: *«Грім у жовтні — на безсніжну зиму»;*

2) поведінка матеріальних предметів та об’єктів (прикмети, які мають характеристики рослин, вогню, артефактів): *«Якщо вогонь в каміні розгорається без допомоги «віяла» - значить, поруч з тобою незримо присутній хтось ще»;*

3) поведінка тварин, птахів та інших представників фауни: *«Заєць по селу біжить – до пожежі»;*

4) поведінка людей: *«Не можна дівчині сидати на стіл – коровай не вдасться»;*

5) прикмети-передчуття, які ґрунтуються на відчуттях тіла: *«Горять вуха – хтось про вас говорить» [5].*

Т. С. Садова за змістовим принципом поділяє прикмети на:

1) агрономічні прикмети (прикмети на врожай): *«Рясно цвіте біла акація – на врожай картоплі»;*

2) астрономічні прикмети (прикмети про поведінку сонця та місяця): *«Якщо немовля народжується на молодий Місяць, то і в старості виглядатиме молодо»;*

3) галузеві та професійно-трудова прикмети (життєдіяльність людини: ремесло, полювання, рибальство, шиття, збір трав): *«Грім у спекотний день – до вдалого полювання на ведмедя» [3].*

У жодній із класифікацій не було приділено уваги прикметам, пов’язаним із церквою, священниками, нечистою силою. Їх можна класифікувати за ознакою присутності в них елемента релігії, напр.: *«Зустріти священика по дорозі на риболовлю – не на добро», «На Воздвиження в новому храмі ставлять дзвони і хрести на маківці».*

Гумористичні прикмети як окремий тип теж не був зафіксований у жодній класифікації, хоча становлять значну кількість. Доцільним вважаємо зарахувати їх до окремого типу, напр.: *«Ймовірність зустріти знайомих зростає, якщо ви йдете з людиною, знайомство з якою вам не хотілося б афішувати», «Якщо мати сміється над жартами тата, значить, в будинку гості».*

Аналіз семантичних особливостей українських народних прикмет дає змогу зробити

загальну їхню класифікацію за такими групами:

- 1) прикмети-прогнози;
- 2) прикмети-правила.

До прикмет-прогнозів зараховують: астрономічні та агрономічні прикмети. Прикмети-правила включають в себе: забобонні прикмети, сімейно-побутові, про тварин, гумористичні, прикмети з елементами релігії.

Останнім часом науковці все частіше звертаються до народних прикмет. Однак і дотепер залишається багато нерозв'язаних питань, які стосуються структури прикмет і методів їхнього опису. Досліджуючи народні прикмети, Г. Л. Перм'яков вказав на те, що їхні тексти за ознаками своєї зовнішньої мовної структури належать до клішованих фразових фольклорних форм із замкненою або незамкненою будовою речень і прогностичною функцією [2]. Т. В. Симашко зазначає, що прикмета повинна складатися з двох частин: 1 – що або коли відбудеться і 2 – заради чого відбудеться. Наприклад, 22 червня – Кирила: *«На Кирила зацвіла липа – на тепле сонячне літо»*; 2 серпня – Іллі: *«Минув Ілля – чекай гнилля»*. У наведених прикладах першу структурну частину становить дата або ім'я, закріплене в календарі, а другу – та інформація, заради якої варто пам'ятати про цей день [1].

Значну увагу вивченню структури народних прикмет приділяла Н. Н. Фаттахова. Дослідниця виокремлює три основних моделі побудови прикмет.

Перша модель – речення з нефіксованим тимчасовим детермінантом, який може реалізовуватися в поєднанні з дієсловом:

- а) наказового способу в 2-ій особі однини: *«На Олексія теплого діставай вулик»*, *«Вода в річці піниться – чекай дощу»*;
- б) з дієсловом у формі 3-ї особи множини: *«Глибокий сніг у січні – будуть дощі влітку»*, *«Якщо дерева в січні часто покриваються інієм – на щедрий врожай»*;
- в) з дієсловом у формі інфінітива: *«Сорока тулиться до оселі – бути віхолі»*, *«Взимку ліс без вітру шумить – бути хуртовині»*;

Другу модель утворюють складнопідрядні речення з підрядним умови. Зазвичай, це:

- 1) зміни в рослинному світі: *«Якщо на соснах та ялинах багато шишок, зернові вродять добре»*, *«Якщо Василева ніч зоряна – літо буде ягідним»*;
- 2) приліт птахів та їхня поведінка: *«Якщо бузьки не відлетіли до Покрови – на теплу зиму»*, *«Якщо ворона під крило ніс ховає – до холоду»*;

Підрядна частина щодо головної може перебувати: 1) в постпозиції: *«Сій овес, коли боса нога на ріллі не мерзне»*, *«Сій овес, коли березовий лист тільки починає розпускатися»* 2) в препозиції: *«Коли летять перші журавлі, тоді пора сіяти горох»*, *«Коли прилітають ластівки – час сіяти просо»*.

Третю модель становлять безсполучникові речення: *«Коти на ніч лізуть грітися – ніч буде з приморозками»* [4].

Отже, прикмети – окремих жанр паремій зі своєрідними семантичними та структурними особливостями. У них присутні дві ситуації, з яких одна залежить від іншої: вони відбуваються одночасно або послідовно. У структурі народних прикмет простежуємо природний причинно-наслідковий зв'язок між умовою і його наслідком, незалежно від волі мовця.

Список використаної літератури:

1. Гур'єва Т. А. Класифікація та визначення народних прикмет / Т. А. Гур'єва. – Полтава: Полимет, 2001. – С. 167–177.
2. Перм'яков Г. Л. Основы структурной паремиологии / Г. Л. Перм'яков. – Москва: Наука, 1988. – С. 101–102.
3. Садова Т. С. Народна прикмета як текст і проблеми лінгвістики фольклорного тексту / Т. С. Садова. – Санкт-Петербург: Талант, 2004. – С. 212–213.
4. Фаттахова Н. Н. Семантико-синтаксические отношения и способы их репрезентации в народных приметах // Сборник научных трудов / под общ. ред. докт. фил. наук, проф. А. А. Аминовой. – Казань, 2003. – С. 140–147.
5. Христофорова О. Б. К вопросу о структуре приметы / О. Б. Христофорова // Мировое древо. – 1998. – № 6. – С. 30–47.

Науковий керівник: д. філол. н., професор Калько М. І.